

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

A kötet a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS
A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC
TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt támogatásával valósult meg.

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

Tanulmányok, esszék, előadások 6.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet-
és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
2013

A diktatúra évtizedei
Tanulmányok, esszék, előadások 6.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Lektorálta:
M. Kiss Sándor
Horváth Miklós

Olvasószerkesztő:
Fehér Bence
a Magyar Írószövetség tagja

Kiadja a **Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
<https://btk.ppke.hu>

Felelős kiadó:
Szuromi Szabolcs Anzelm

Tördelőszerkesztés, nyomdai előkészítés, borítógrafika:
Fodor Krisztina Dóra

A témakörben rendezett konferencia szervezésében és a kötet szakmai munkálataiban részt
vett, közreműködött a

Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület
(TITE)

www.tite.hu

© Horváth Miklós, a szerzők

ISBN 978-963-308-117-4ö
ISBN 978-963-308-123-5

Tartalomjegyzék

KOVÁCS TAMÁS GÁBOR	
A kiskunhalasi 37. lövészezred karhatalmi tevékenysége - 1956.....	7
MAREK VIKTOR	
Az 1956-os történések Sárísápon.....	19
MÜLLER GABRIELLA	
Ellenállás fehér köpenyben.....	27
BOROS LÁSZLÓ – KOSZTYÓ GYULA	
Adalékok 1956 kárpátaljai történetéhez.....	33
ÉHMANN GÁBOR	
Recenzió: Speck István: <i>A Sziklai-ügy. Budakeszi, 1956</i> Budakeszi Kultúra Alapítvány, Budakeszi, 2011.....	39

KOVÁCS TAMÁS GÁBOR¹

A kiskunhalasi 37. lövészezred karhatalmi tevékenysége - 1956

Célom, hogy e munka szűkre szabott keretei között – alapvetően az 1956. október 23. és október 29. közötti időszak történéseire koncentrálni – bemutassam a 37. lövészezred történetét. Ez az ezred – később részletezendő – 1956-os tettei nyomán különleges tiszteletben állt a Magyar Néphadseregben belül, így a haderő egyetlen alakulataként 1957-ben felvehette a „Budapesti Forradalmi Ezred” címet és az ezredből sok katonát terjesztettek fel kitüntetésre.

Az ezred budapesti alkalmazása a Magyar Néphadseregére vonatkozó karhatalmi mozgósítási terv ismerete nélkül nehezen értelmezhető, de vázlatosan be kell mutatni a vizsgált időszakban a magyar és szovjet erők Budapestre rendelésének és tevékenységüknek körülményeit és legfontosabb okait is.

AZ ERŐSZAKSZERVEZETEK – EZEN BELÜL A HADSEREG – KARHATALMI ALKALMAZÁSÁNAK TERVE

Az 1953-as berlini válság tanulságait levonva a magyar politikai vezetés szükségesnek érezte egy karhatalmi riadóterv megalkotását. Első lépésként a Honvéd Vezérkar készített egy „Elvi előterjesztést”-t az MDP Politikai Bizottságra számára, amelyben „belső ellenséges megmozdulás” esetére négy fő csoportba sorolta a Magyar Néphadsereg teendőit: katonai objektumok őrzése, párt- és kormányépületek őrzése, az infrastruktúra működőképességének fenntartása, illetve a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó korábban kirendelt őrségi alakulatok felváltása.²

Az elvi előterjesztés tehát a Magyar Néphadsereget „defenzív” módon, főleg objektumvédelmi funkciók keretén belül kívánja felhasználni, míg az

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, „TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN” c. projekt keretében valósult meg.

² Horváth Miklós, *1956 hadikrónikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 45. o.

„offenzív” fellépést a Belügyminisztériumra bízta. „A hadsereg erőinek a BM fegyveres csapataival együttműködve az »esetleges belső ellenséges megmozdulások likvidálásában« – az elképzelések szerint – akkor kellett részt venni, ha a BM fegyveres csapatainak ereje a likvidáláshoz nem bizonyul elegendőnek, vagy ha a BM nagyobb erejű fegyveres csapatainak a megmozdulás színhelyére történő beérkezése rövid időn belül nem várható, és késedelmes alkalmazásuk a veszély további fokozódását idézi elő.”³

Ezt követően 1954-ben a Honvédelmi Tanács 1/22. számú határozatában egy „a Magyar Népköztársaság egész területére kiterjedő karhatalmi terv elkészítését rendelte el”.⁴ A Honvédelmi Tanács döntését 1954. január 18-án Nagy Imre – a tanács elnöke – hagyta jóvá. A vidéki és a budapesti részletes karhatalmi riadó terv⁵ alapján – Zsitványi Ildikó történész által – megfogalmazott fontos következtetések: a hadsereg alapvető feladata saját objektumainak védelme, illetve a pártvezetés csak végszükség esetén kívánt a magyar hadseregre támaszkodni.⁶

A terv Budapestre vonatkozó része alapján az is megállapítható, hogy karhatalmi riadó esetén a Magyar Néphadsereg állományából a fővárosban bevetendő katonai erő meghatározó részét a katonai tanintézetek adták. Ezt az állapotot később úgy orvosolta a vezérkar, hogy „erős karhatalmi mozgó tartalékot” képzett azáltal, hogy a Budapest környéki gépesített és páncélos alakulatokat megerősítették.⁷

A MAGYAR NÉPHADSEREG ÉS A SZOVJET CSAPATOK BEVETÉSE

1956. október 23-án az első csapatmozgások 18 óra után kezdődtek. Ekkor a budapesti őrzészlóalj egy századát, 3 harckocsit és a Kossuth Tüzér Tiszti Iskola 33 hallgatóját a Honvédelmi Minisztérium megerősítésére rendelték ki. Már az első intézkedések eltértek a tervektől, mivel a karhatalmi terv szerint nem ezekkel az erőkkel kellett volna megerősíteni az objektumot.⁸ További eltérés, hogy Tóth Lajos vezérkari főnök kivette a 7. gépesített hadosztályt és a 34. tüzérezredet a 6. hadtest alárendeltségéből. Az így

³ Uo. 46. o.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 45. o.

⁶ Zsitványi Ildikó, Hadsereg és forradalom 1956. *Hadtörténeti Közlemények* 112 (1999) 4. sz. 830. o.

⁷ Uo. 829. o.

⁸ Uo. 831. o.

elkülönített erők közül a piliscsabai 8. gépesített ezredet, az aszódi 15. gépesített ezredet, az egri 6. gépesített ezredet, az esztergomi 33. harcokocsiezredet, az 51. légvédelmi tüzér osztályt, a hadosztály híradó-zászlóalját és a 34. tüzérezredet Budapestre rendelték.⁹ Ezek után 19:00 és 19:30 között a hadművelleti csoportfőnökség számára is riadót rendeltek el, valamint parancsot kaptak arra, hogy a karhatalmi riadóterv alapján jelöljék ki azokat az objektumokat, melyek „őrzés szempontjából a legfontosabbak”.¹⁰

Az elkövetkező napokban fokozatosan növelték a Magyar Néphadsereg erőit a fővárosban, ahol október 24-én kb. 6500 fő,¹¹ október 25-én pedig már 7400 fő hajtott végre főleg objektumőrzési feladatot.¹² A katonai erő növelése mellett politikai úton is megkísérelték a válság kezelését. Ennek eszköze volt az október 24-én 4:30-kor elrendelt – különböző megfontolásból később időszakosan feloldott – kijárási tilalom,¹³ illetve a 8:45-kor kihirdetett statárium. Később Nagy Imre közölte a rádióban, hogy a statáriális eljárás alól mentesülnek, akik 14:00-ig leteszik a fegyvert, majd 14:08-kor 18 órára módosították a határidőt. Október 25-én a minisztertanács 6:23-as rádióközleményében már az hangzott el, hogy „a hadsereg, az államvédelmi erők, a fegyveres munkásőrségek és a szovjet csapatok segítségével október 25-re virradó éjszaka az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták.”¹⁴

Azonban még ezen a napon 10:47-kor ismét bevezetik a kijárási tilalmat.¹⁵ Mint látjuk, a katonai erő növelése nem vezetett eredményre, noha Szücs Miklós ezredes hadművelleti csoportfőnök véleménye szerint a felrendelt katonai erőnek elegendőnek kellett volna lennie a feladatok végrehajtásához.¹⁶

A Magyar Néphadsereg bevetésének kudarcát három fő okra vezethetjük vissza. A több hullámban felvezényelt alakulatok feloldódtak a tömegben, előfordult, hogy fegyvereiket átadták, vagy átálltak,¹⁷ továbbá az előljáró

⁹ Horváth, i. m. 139. o.

¹⁰ Zsitnyányi, i. m. 832. o.

¹¹ Horváth, i. m. 141. o.

¹² Uo. 146. o.

¹³ Horváth, i. m. 142. o. A kijárási tilalmat két óra múlva a belügyminiszter feloldotta azzal a megkötéssel, hogy 9 óráig csak feltétlenül halaszthatatlan ügyben közlekedjenek az utcán.

¹⁴ Uo. 143. o.

¹⁵ Uo. 100. o.

¹⁶ Uo. 146. o.

¹⁷ Uo. 142. o.

parancsnokságok késlekedtek a parancsok kiadásával,¹⁸ végül a Budapestre vezényelt erők teljesen dezorganizálódtak.¹⁹

A Magyarországon állomásozó szovjet erők riadóztatása már azelőtt megtörtént, hogy a bevetésükre vonatkozó hivatalos politikai döntés megszületett volna. „A Fegyveres Erők Minisztériuma október 23-án 20 órakor – egy órával az erre vonatkozó politikai döntést megelőzően – riadókézsültségbe helyezte a Különleges Hadtest két gépesített hadosztályát, és meghatározta, hogy a hadtest fő erőivel vonuljon be Budapestre, foglalja el a város legfontosabb objektumait és állítsa helyre a rendet. A hadtest vezetése feladatul kapta még, hogy erői egy részével fedezze önmagát és tevékenységét az osztrák-magyar határ irányából.”²⁰ A szovjet csapatok 22 órakor kezdték meg a menetet Budapest irányába, és éjfél körül a hadtest vezetésének szűk törzse meg is érkezett a Honvédelmi Minisztériumhoz. Itt a hadtest parancsnoksága azt tapasztalta, hogy a szovjet erőknek már a fegyveres csapatok szétverésével és a rend helyreállításával is foglalkozniuk kell, ami eltérést jelent a „*Volna*” („Hullám”) fedőnevű hadműveleti tervben rögzített – alapvetően objektumvédelmi – feladatoktól.²¹ A szovjet alakulatok október 24-én hajnali 2 óra után folyamatosan érkeztek meg a fővárosba, és vonták ellenőrzésük alá az általuk is fontosnak tartott objektumokat.²² Ezen a napon további 31 000 szovjet katonát rendeltek Magyarországra Románia és a Szovjetunió területéről.

„A szovjet és a magyar politikai vezetés döntése szerint ... a Néphadsereg erőit szétaprózva elsősorban a fontosnak nyilvánított párt- és állami objektumok védelmére rendelték ki alegység-, raj-, szakasz-, század-kötelékbe, míg a szovjet csapatok elsődleges feladata a gépesített erőkkel ... végrehajtott járőrözés, a város különböző pontjain szerveződő kisebb-nagyobb fegyveres csoportok elleni harc.”²³ Október 25-én tovább növekedett a Budapesten tevékenykedő szovjet erők száma – 3 hadosztály, kb. 20 000 ember²⁴ –, azonban alkalmazásuk módja változatlan marad. A szovjet csapatok budapesti bevetésének koncepcióját Horváth Miklós a következő módon definiálta: „magasabb műszaki színvonalat képviselő

¹⁸ Uo. 150. o.

¹⁹ Uo. 151. o.

²⁰ Horváth, 67. o.

²¹ Uo. 68. o.

²² Uo. 70. o.

²³ Uo. 103. o.

²⁴ Uo. 105. o.: 2. és 33. gépesített- és a 128. lövész-gárdahadosztályok.

harci technika felvonultatásával, erődemonstrációval a spontán módon összeverődő, szervezetlen, alacsony színvonalú fegyverzettel rendelkező, helyüket állandóan változtató fegyvereseket és azok kisebb csoportjait meg lehet félemlíteni, a harctól vissza lehet tartani.”²⁵

A szovjet katonai jelenlét kudarcát tehát két alapvető okra lehet visszavezetni. A gyalogsági támogatás nélkül bevetett harckocsik vagy páncélozott szállítójárművek alkalmazása rendszerint kudarcba fulladt,²⁶ továbbá a szovjet és magyar politikai és katonai vezetés nem volt felkészülve ilyen erejű határozott szembenállásra.²⁷

A 37. LÖVÉSZEZRED BUDAPESTRE RENDELÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

1956. október 23-án este a 37. lövészszereg állománya a rádióból értesült a budapesti eseményekről. Az ezred vezetése nem értette, hogy a már betiltott felvonulást miért engedélyezte végül a felső vezetés. Október 24-én hajnali 4-kor Hodosán Imre őrnagy – az ezred parancsnoka – elrendelte a harci riadót a helyőrségben, majd 5:20-kor már az egész ezred menetkész állapotban várta a további parancsokat.²⁸

A Honvédelmi Minisztériumból összetartást rendeltek el, tájékoztatták az ezredparancsnokot a Budapestre tervezett parancsnoki értekezlet elmaradásáról, valamint utasították, hogy a politikai szempontból megbízhatatlanokat zárja be. Hodosán őrnagy visszaemlékezésében arról írt, hogy ő ezt ekkora már rég megtette. A parancsnok előzékenységének és elhivatottságának további bizonyítéka, hogy az ezred nevében táviratot küldött a Honvédelmi Minisztériumon keresztül a párt- és államvezetésnek, amelyben biztosította őket: alakulata „szilárdan áll a párt és a kormány mellett, és vívmányaitat kész harc árán is megvédeni”.²⁹

A nap folyamán az ezred megszállta a Városi és Járási Tanács és Pártbizottság, a vasútállomás és a posta épületét, továbbá lezárták a városba

²⁵ Uo. 103. o.

²⁶ Uo. 106. o.

²⁷ Uo. 104. o.

²⁸ Hadtörténelmi Levéltár, MN 1956-os gyűjtemény, 2. doboz, 9. őrzési egység (továbbiakban HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e.) 96. o.

²⁹ Hodosán Imre, *Cselédkönyvtől a tölgyfalombig*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1984, 165. o.

vezető utakat és járőrözéseket tartottak.³⁰ A gimnázium igazgatójával szembeni erélyes fellépés után megszűnt a gimnazisták által készített röplapok terjesztése is.³¹ Október 25-én a Barneválnál³² és a vasútállomáson alakult ki csoportosulás, de a kiérkező járőrök hatására a tömeg széteszlott, a lakosok hazamentek.³³

Ha összevetjük az ezred tevékenységét a karhatalmi tervben foglaltakkal, azt látjuk, hogy a tervezett feladataikat túlteljesítették. A karhatalmi terv szerint csupán a saját laktanyájuk 27 fős őrségét kellett volna 6 fővel megerősíteniük.³⁴ Az intézkedés azonban jogszerű volt, mivel Hodosán őrnagy – mint a helyőrség parancsnoka – karhatalmi riadó esetén szabadon rendelkezhetett erőivel Kiskunhalason belül.³⁵ Ugyanezen a napon az őrnagy parancsot kapott, hogy az izsáki lőszerraktár őrzésére küldjön egy lövészsorozatot, amely Tarcsi Gyula és Szundi András hadnagyok vezetésével azonnal megkezdte a feladat végrehajtását.³⁶

Már október 25-én délután közölték Hodosán őrnaggyal: előfordulhat, hogy őket is felvezénylik Budapestre.³⁷ Másnap hajnali 2-kor az őrnagy parancsba kapta, hogy hajtson végre menetet Budapestre.³⁸ Hodosán őrnagy az indulás előtt a következő beszédet intézte katonáihoz: „amelyik katona fegyverét eldobja, vagy átadja, vagy átszökik az ellenforradalmárokhöz, kísérjék hozzá, amennyiben ez nem lehetséges, úgy lőjék agyon.”³⁹ Ez a fajta hozzáállás a 3. hadtesten belül nem volt egyedülálló, hiszen a parancsnok Gyurkó Lajos vezérőrnagy is hasonlóan bánt alárendeltjeivel. „Gyurkó és néhány beosztottja többször feltette a kérdést: Akik félnek lőni, azok jelentkezzenek és menjenek haza »ha viszont

³⁰ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 96. o.

³¹ Berki Mihály, *Hadsereg vezetés nélkül*, Magyar Média, Budapest 1989, 56. o.

³² Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalat.

³³ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 97. o. A további részleteket lásd erről Kovács Tamás Gábor: *Magyar Néphadsereg az 1956-os forradalomban és szabadságharcban a kiskunhalasi 37. lövészsorozat tevékenységének tükrében* (szakdolgozat), Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 2010, 6. o.

³⁴ HL MN 1967/T 261. d. 260. ő. e. 109. o.

³⁵ „A hadsereg erőinek karhatalmi alkalmazására a Honvédelmi Miniszter, a Magyar Néphadsereg Vezérkarának Főnöke és a helyőrségparancsnokok adhattak engedélyt; helyőrségen kívüli alkalmazásukhoz a Honvédelmi Miniszter és a Vezérkari Főnök engedélyre szükségeltetett.” Zsitnyányi, i. m. 829. o.

³⁶ Hodosán, i. m. 167. o.

³⁷ Uo. 173. o. Hodosán őrnagy visszaemlékezésében nem pontosítja, hogy ki tájékoztatta és pontosan mi állt ebben a közlésben.

³⁸ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 98. o.

³⁹ Uo.

maradnak, a parancsokat maradéktalanul hajtsák végre, amennyiben nem, úgy fogok eljárni velük szemben, mint háborúban harc közben a parancsnok.«⁴⁰

A 37. lövészezred 4 órakor megindult Budapestre. Útközben Hodosán őrnagy Kiskunfélegyházán jelentett a 27. hadosztály parancsnokságán, később Kecskeméten eligazításon vett részt Gyurkó Lajos vezérőrnagynál,⁴¹ aki a parancsnokot figyelmeztette: az „ellenforradalmárok hazafias jelszavakkal, nemzeti zászlókkal közelítenek ... aztán felmászhatnak a kocsikra és a következő pillanatban már a fegyverekért kapkodnak.”⁴² Tovább indulva Lajosmizsén az ezred katonái megreggeliztek és bevárták az Izsákra korábban kiküldött századot, majd együtt folytatták útjukat Budapest felé.⁴³

HARCOK ÉS KIVÉGZÉSEK A JUTA-DOMBNÁL

A 37. lövészezred október 26-án délben érkezett Soroksárra, ahol az összekötőtől megtudták, hogy a IX. kerületben lévő Kiss János laktanyában lesznek elszállásolva. A felérkező ezredet a soroksáriak barátságosan fogadták, ami abban nyilvánult meg, hogy az út széléről különböző megjegyzésekkel – „orosz bérencek, hazaárulók, Gerő katonái, népgyilkosok” – illették a katonákat.⁴⁴

Amikor az ezred elérte a Juta-dombok vonalát, a felkelők tüzet nyitottak és életveszélyesen megsebesítették Jurinovits Miklós századost, az ezred felderítő főnökét. Ezek után Hodosán őrnagy harchoz rendelte a katonáit.⁴⁵ Jurinovits százados nem sokkal később belehalt sebesülésébe. A tiszt halálát Asztalos László százados politikai helyettes felhasználta a katonák harci kedvének fokozására. „hordágyon vigyék hátra a katonák oszlopa mellett, had (*sic!*) lássa mindenki, hogy az ellenforradalmi bandák orvul meggyilkolták...”⁴⁶ Hodosán őrnagy visszaemlékezéséből és az ezred jelentéséből sem állapítható meg, hogy Jurinovits Miklós századost meg lehetett volna-e menteni. Elgondolkodtató, ahogy az ezred jelentése a százados haláláról megemlékezik: „Jurinovits szds. [százados] hátraszállítás

⁴⁰ HL 1956-os gyűjtemény, 2. ő. e. 557. In: Horváth, i. m. 152. o.

⁴¹ HL 1956/T 7/ 69/8, 5. o.

⁴² Hodosán, i. m. 176. o.

⁴³ Uo. 178. o.

⁴⁴ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 98.

⁴⁵ Uo. 99. o.

⁴⁶ Hodosán, i. m. 183. o.

közben súlyos sebében hősi halált halt. A vértől borított hősi halottunkért az egész ezred bosszút akart álni (*sic!*).⁴⁷

Az ezred útját elálló úttorlaszt mindhárom zászlóalj összehangoltan rohamozta meg. A bekerítés során a harcok kiterjedtek a Dózsa György úttól nyugatra a bolgár földekre is.⁴⁸ Az ezred fő erői tovább haladtak a Dózsa György úton, majd amikor a Barkó utca irányából a felkelők tűz alá vették a főútvonalat, a harc folytatódott keleti irányban a Baross utca vonaláig. Az összecsapás a Juta-dombtól a Flóra gyárig lévő 5 km-es szakaszon folyt,⁴⁹ bár Hodosán őrnagy szerint a harcok lényegi része a Határ útnál befejeződött „Mire a Határ úthoz értünk, nagyjából véget ért a harc. Este fél hat volt, erősen sötétedett.”⁵⁰

Ezen a napon az ezred vesztesége 1 halott (Jurinovits Miklós százados) és 22 (7 súlyos és 15 könnyebb) sebesült volt.⁵¹ A felkelők veszteségét illetően a források ellentmondóak. A harcok során meghalt és megsebesült felkelők számát az ezred jelentésének összeállítói „a zsákmányolt fegyverek számából és a pesterzsébeti felkelők elbeszélései alapján ...” 80–85 halottra és 30–40 sebesültre becsülték.⁵² A foglyok számát az ezred jelentése 23 főre teszi, míg Hodosán őrnagy a visszaemlékezésében 50 foglyorról írt.⁵³

A kiskunhalasi katonák a harcok során tanúsított elszántságuk és a foglyokkal való bánásmód miatt váltak híressé-hírhedtté. A foglyokkal szembeni kemény fellépésnek Hodosán őrnagy szerint két fő oka volt: a sarokba szorított felkelők az amnesztiára hivatkozva megadták magukat és elvárták a katonáktól, hogy engedjék szabadon őket. „A katonák elmondták, hogy a foglyok a megközelítésük utolsó öt méteréig lőttek rájuk. Mikor már szinte rájuk vetették magukat, eldobták a fegyvert és szinte pimaszul mondták: engedjék őket szabadon, mert a kormány felhívása szerint, aki leteszi a fegyvert, annak nem eshet bántódása. Ők letették, tehát nem történhet bajuk.”⁵⁴

⁴⁷ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 99. o. A halotti anyakönyvi kivonatban erről a következő olvasható: „máj megsérülése, elvérzés.” Horváth Miklós – Tulipán Éva, *In memoriam 1956*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. 147. o.

⁴⁸ Hodosán, i. m. 187. o.

⁴⁹ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 99. o. A juta-dombi harcok további részleteit lásd: Kovács, i. m. 11-16. o.

⁵⁰ Hodosán, i. m. 193. o.

⁵¹ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 100. o.

⁵² Uo.

⁵³ Hodosán, i. m. 193. o.

⁵⁴ Hodosán, i. m. 189. o.

Ehhez hozzá kell tenni, hogy a statáriális bíraskodásról szóló rendeletet október 24-én 8:45-kor hirdette ki a belügyminisztérium, majd 4 órával később Nagy Imre ezt úgy módosította, hogy akik 14 óráig leteszik a fegyvert, azok mentesülnek a statáriális eljárás alól. A határidőt 14:08-kor 18:00-ra módosították.⁵⁵ Ebből tehát az következik, hogy október 26-án már jócskán túllépték a felkelők a fegyverek lerakásának határidejét.

A katonák kemény fellépésének másik oka a „leszámolás” vágya volt. „Nem tudom, hogy a harcok hevében, amikor katonáink mellől sorra dőltek ki jó elvtársaink, barátaink, minden esetben a foglyul ejtés volt-e a céljuk, vagy pedig a leszámolás azokkal, akik megtámadtak minket” – írja Hodosán őrnagy.⁵⁶

Számos adat szolgál bizonyítékként a katonák ilyen magatartására: „Rövid egynegyed óra múlva el lett fogva Jurinovits szds. gyilkosa, egy volt nyilas. A katonák ítélkeztek felette, agyon lett lőve.”⁵⁷ „... és elfogtunk hét ellenforradalmárt, köztük kettő nőt. Egy ellenforradalmár, aki a hátrakísérés közben az őrt megtámadta agyon lett lőve. Ugyanakkor két másik felkelőt, akik elfogásuk után szidalmazták a hadsereget, a katonák felháborodásukban szintén agyonlőtték.”⁵⁸

Az ezred talán leghírhedtebb cselekedete is ezekhez az atrocitásokhoz kapcsolódik. „Néhány órai várakozás után a kora délutáni órákban a forradalmárok összecsaptak a fővárosba irányított kiskunhalasi ezred katonáival. Az ezred végül a fiatal forradalmárokat bekerítette, és néhány sebesült forradalmár mellett zömét fogságba ejtette. A fogságba esett fiatalokat több órán át ütlegetések között vallatták. Ezután az elfogottakat, 19 főt, a közelben lévő több méter mélyen fekvő sínekre parancsolták, majd sortűzzel lekaszabolták. A köztük lévő Szűcs István (akinek visszaemlékezése alapján ismertetjük az eseményt) súlyos sebekkel, egyetlen túlélője volt ennek a kivégzésnek.”⁵⁹

⁵⁵ Horváth, i. m. 143. o.

⁵⁶ Hodosán, i. m. 190. o.

⁵⁷ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 99. o.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Bogvirka Emil, *Pesterzsébet története*, Magyar Média, Budapest 1989, 299. o. A további részleteket lásd erről: Kovács, i. m. 18-20. o.

AZ EZRED KARHATALMI TEVÉKENYSÉGE OKTÓBER 27–29. KÖZÖTT

Október 27-én Szűcs Miklós ezredes átszervezte a Hadműveleti Csoportfőnökség munkarendjét és az addig meglévő 5 karhatalmi körzet helyett 16 vagy 18 körzetre osztotta fel a fővárost. „A körzetparancsnokok kezébe kerültek az ott lévő alakulatok, és felelősek voltak a körzetükben bekövetkezett minden eseményért.”⁶⁰ Ennek az átszervezésnek részeként Hodosán őrnagy parancsot kapott a IX. kerület katonai parancsnokságának átvételére is, melybe beletartozott a Kilián laktanya is.

Hodosán őrnagy és a Kilián laktanyában lévő Maléter Pál ezredes viszonyát a kölcsönös bizalmatlanság jellemezte, kapcsolatukra rányomta bélyegét, hogy Hodosán őrnagy eleve ellenforradalmárként tekintett Maléter ezredesre.⁶¹ Az október 27–29. közti időszakban Hodosán őrnagy naponta sikertelenül próbálta megszerezni felettesei engedélyét a Maléter parancsnoksága alatt lévő Kilián laktanya és a felkelők fő bázisa, a Corvin köz elfoglalására.⁶²

Hodosán őrnagy az ezred erőit úgy kívánta felhasználni, hogy a kerület átfésülését az 1. és 3. zászlóaljra bízta, a 2. zászlóaljat pedig tartalékban tartotta. A parancsból viszont kiderül, hogy nem az egész IX. kerületet, hanem annak Könyves Kálmán körút, Üllői út, Haller utca és Soroksári út által határolt részét vizsgálták át az erre kijelölt zászlóaljak.⁶³ Október 27–28-án a két zászlóalj összesen 195 db különböző típusú fegyvert és nagy mennyiségű lőszert gyűjtött össze.⁶⁴

A 2. zászlóalj október 27-én 14 óráig tartalékban maradt, majd Csepelre küldték őket a 33. harcokoszred erőinek kiegészítésére.⁶⁵ Ezen a helyen a

⁶⁰ Horváth, i. m. 148. o.

⁶¹ Hodosán, i. m. 227. o. Itt Hodosán őrnagy a november 4-i nap eseményeire visszaemlékezve a következő megjegyzést teszi: „Eközben a vezérkartól megkaptam azt a parancsot is, amely szerint a szovjet hadsereg akcióba lépett, és a hadsereg maradjon tétlen. A rádióban elhangzott Nagy Imre fegyveres ellenállásra utasító felhívása. Egymásra nézünk, végképp megértettünk mindent. Az elmúlt hetek huzavonáját, a Maléter-banda megóvását a mi támadásunktól, az ellenforradalomnak »szent forradalomná« történő felmagasztalását...” A további részleteket lásd erről: Horváth Miklós, *Maléter Pál*, Budapest, H&T Kiadó, 2002.

⁶² HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 102., 103. o. A további részleteket lásd erről Kovács, i. m. 20-23. o.

⁶³ Hodosán, i. m. 207. o.

⁶⁴ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 102., 103. o.

⁶⁵ Uo. 101. o.

zászlóalj katonái október 28-án reggel 6 órakor megrohamozták és visszafoglalták a rendőrséget, a pártbizottság és a tanács épületét. Az akció során a felkelők közül ketten meghaltak, hárman megsebesültek, 18-an pedig fogságba estek. A 2. zászlóalj vesztesége mindössze két könnyebb sebesült volt.⁶⁶

Október 29-én Hodosán őrnagy visszavonta a Kiss János laktanyába a IX. kerületben tevékenykedő 1. és 3. zászlóaljakat. Ennek az intézkedésnek az okáról később Hodosán őrnagy a következőket írta: „Eközben újabb és újabb objektumokhoz vezényelték, küldték katonáinkat. Akkor már a Gyűjtőfogháznál és sok más helyen is jártunk, és a helyzet egyre nehezebb lett. Asztalos azt mondta.

– Te Imre, csupaszon maradtunk. Mindegy, hogy miért vezényelték szét az ezredet, tudatosan vagy se, de ha minket most megtámadnának, hogyan védjük meg magunkat?

Javasolta, hogy szedjük össze az ezredet. Vonakodtam, mert a vezénylések végeredményben Hm-parancsra történtek.”⁶⁷

Október 30-án feltehetően a 2. zászlóalj is visszavonult a Kiss János laktanyába. „Az összes kintlevő egységeket berendeltük és a fegyvernemi főnökök és politikai munkások meghalgatása (*sic!*) után az ezredparancsnok úgy döntött, hogy az ezredet hazavisszük Kiskunhalasra és jelentkezik a hadtest és hadosztályparancsnoknál...” – olvasható az ezred jelentésében.⁶⁸ Ennek ellenére az ezred mégsem hagyta el Budapestet, sőt, közölték Hodosán őrnaggyal, hogy a 27. hadosztály másik két ezredét [25. és 31. lövészezred] is Budapestre vezényelték.⁶⁹

A 37. kiskunhalasi lövészezred katonáit október 30-án már passzivitás jellemezte és a Kiss János laktanyában nem változott a helyzet a Forradalmi Katonai Tanács megválasztása (október 31-e) után sem. Az ezred nem vett részt semmilyen komoly harci cselekményben, főleg járőröztek és objektumokat őriztek.⁷⁰

Az újabb szovjet támadás időszakában, november 4-én és azt követően az ezred semmilyen ellenállást nem tanúsított a szovjet katonákkal

⁶⁶ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 103. o.

⁶⁷ Hodosán, i. m. 211. o.

⁶⁸ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 104. o.

⁶⁹ Uo. 105. o.

⁷⁰ Uo.

szemben, a kiskunhalasi katonák letették a fegyvert.⁷¹ A 37. lövészezred november 9-én visszatért Kiskunhalasra, hogy rendezhessék soraikat.⁷²

November 27-e után a kiskunhalasi katonák ismét karhatalmi szolgálatot adtak közel 500 fős létszámmal.⁷³ Először Budapesten, majd december 13. után a főváros környéki településeken (Keszthely, Dorog, Pilisszentimre, Pilisszentlászló, Epöl, Bajna, Budakalász, Pilisborosjenő, Úröm, Budaörs, Solymár, Budakeszi, Érd, Ercsi)⁷⁴ végeztek karhatalmi tevékenységet, végül az 1957. március 15-i, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány melletti tüntetés biztosítását követően visszatérhettek Kiskunhalasra.⁷⁵

1957. május 19-én az időközben Kalocsára költöztetett 37. lövészezred ünnepélyes körülmények között átvette a „Budapesti Forradalmi Ezred” címet. Az ezred tagjait tömegesen terjesztették fel kitüntetésre. Hodosán őrnagy a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét és a Vörös Csillag Érdemérmét is megkapta.

A 37. lövészezred bevetésére a forradalom győzelme előtt, a Magyar Néphadsereg erői Budapestre vezénylésének utolsó hullámában került sor. Ez a katonai vezetés és a hatalom periferiájára került politikai vezetés egyik utolsó próbálkozása volt arra, hogy a szovjet erők oldalán bevetett magyar katonák segítségével úrrá legyenek a válságon. Nem Hodosán őrnagyon és a kiskunhalasi ezred katonáinak egy részén múlt, hogy a szovjet és magyar vezetés a győztes forradalom szervezett fegyveres erőinek megsemmisítését és felszámolását a szovjet csapatokra bízta.

⁷¹ Hodosán, i. m. 228. o.

⁷² Uo. 232. o.

⁷³ HL 1956-os gyűjtemény, 2. d. 9. ő. e. 108. o.

⁷⁴ A felsorolt településeken végzett karhatalmi tevékenység részleteit lásd Kovács, i. m. 41-42. o.

⁷⁵ Hodosán, i. m. 245. o.

MAREK VIKTOR¹

Az 1956-os történések Sárísápon

„A budapesti események hírére a kizsákmányoló és egyéb reakciós elemek a falvakban és városokban is megmozdultak és követelőzve léptek fel a közéletben. A legtöbb helyen a demokrácia teljes felrúgásával „forradalmi” bizottságokat „választottak”. ... Fegyveres garázdálkodásukkal rémuralmat teremtettek.”²

Az idézet a Kádár-kormány egyik propagandaanyagából származik, amely 1957-ben jelent meg. *Az ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben* című négy kötetes munka (Fehér Könyvek sorozat) azt kívánta bizonyítani, hogy a Rákosi–Gerő-klikk által zsákutcába juttatott országban kialakult népmozgalmat az „ellenforradalmi erők” a „népi hatalom megdöntésére”³ kívánták felhasználni. Ez a könyvsorozat volt a korszak meghatározó történelmi munkájának is egyik legfontosabb forrása. Hollós Ervin: *Kik voltak, Mit akartak?* című könyvében a Fehér Könyvek alapján gyártott hamis kommunista mítoszokat.⁴

Az alábbiakban egy olyan település 1945 utáni történetét kívánjuk bemutatni, ahol az 1956-os forradalom idején nem „reakciós ellenforradalmi erők” vették át a hatalmat, hanem kommunisták.

SÁRISÁP TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG

A Komárom-Esztergom megyében a Gerecse nyúlványai közt, az Únyi patak mellé települt Sárísáp. A település első okleveles említése 1181-re tehető. A

¹ A PPKE BTK volt hallgatója, a Történelemtudományi Doktori Iskolán szerzett tudományos - PhD. - fokozatot. Kép a 120. oldalon. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. III.* Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatói Hivatala, 12. o.

³ *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I.* Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatói Hivatala. 3. o.

⁴ Hollós Ervin munkájának elemzését legújabbban Máthé Áron végezte el: Máthé Áron, *Küzdelem a hazugságért* (Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* 1967.), *Kommentár* 2012/4, 25-28. o.

terület már korábban is lakott volt. Előkerültek rézkori leletek, földvár maradványai, és egy római kori település nyomai is.⁵ A település 1389-ben szerepel teljes néven.

A falura a török háborúk hoztak pusztulást. Majd csak a XVII. század végén települ be újra, amikor is Sándor Menyhért gróf Trencsén és Nyitra vármegyékből tótokat telepített be a faluba.⁶

1795-ben a legenda szerint disznók túrták ki a Sárísáp melletti Annavölgyön a szenet.⁷ A Sándor grófok kezdték el itt a kitermelést. A bányákat a XIX. század közepén Zsigmondy Vilmos bányamérnök irányította. Zsigmondy barátságot tartott fenn Jókai Mórral is. Talán a *Fekete gyémántok*-beli Berend Iván egyik modellje is lehetett.

Csakúgy, mint a szénmedence többi területein, a XIX század végére itt is válságba jutott a szénkitermelés. Hiába kötötték össze az annavölgyi és csolnoki aknákat a föld alatt, a vízveszély a bezárás szélére sodorta a bányákat.

Csak a XX. század elején lendült fel újra a szénbányászat, ugyanazon fejlesztések eredményeként, mint amelyek az egész szénmedencébe új életet leheltek. A bányászat kivirágzásával Sárísáp is fejlődésnek indult. A lakosság döntő többsége a bányavállalatnál dolgozott, de sok család rendelkezett kisebb földterülettel, amelyek kisegítették a háztartásokat.⁸

A sárísápi bányászokat is érintette 1924-ben a szénkereslet visszaesését követő elbocsájtási hullám. Az elbocsátott bányászok, csakúgy, mint környékbeli sorstársaik, új munkahelyek után néztek. Az új munkahelyet nem Magyarországon keresték, hanem Nyugat-Európában. Franciaország és Belgium bányáiban találtak munkát. Ez azonban nem emigrációt jelentett: a magyarországi helyzet jobbra fordulása esetén haza kívántak térni. A külföldi munkavállalásnak a gazdasági világválság kitörése szabott korlátot.

Baloldali eszmékkel néhányan már Magyarországon megismerkedtek. Franciaországban és Belgiumban ez a kapcsolat kiszélesedett. A közeli falu, Kesztlőc munkásai közül többen a Francia Kommunista Pártba is beléptek.⁹ Sárísápiakról nincs ilyen forrás, de nem is zárható ki a kapcsolat.

⁵ Csicsmann János – Gurin Julianna – Kurinyecz Imre: *Sárísáp múltja és néprajza*, Sárísáp, 1997 17. o.

⁶ Uo. 17-18. o.

⁷ Uo. 20. o.

⁸ Uo. 22. o.

⁹ *Munkáshatalomért, Komárom megye forradalmi munkásmozgalmának harcosai*. Életrajzi gyűjtemény, szerk.: Gecsényi Lajos – Szabó József – Tóth Istvánné, Tatabánya 1980., 90., 198. o.

Mindenestre a II. világháború elején hazakerült sárisápiak közül sokan meggyőződéses kommunisták voltak. Így amikor a német csapatok megszállták Magyarországot, partizáncsoportot kezdtek el szervezni. Sajnos erről az időszakról csak a Kádár-korszakban megjelent, erősen elfogult és szűkszavú könyvek maradtak ránk. A legfrissebb egy 2000-ben megjelent ugyancsak elfogult és tömör munka. Ezek szerint 1944 decemberében létezett egy 34 főt számláló partizáncsoport Sárisápon Zgyerka János vezetésével.¹⁰ A leírás szerint először magyar katonák szöktetésében vettek részt. Fegyverrel is rendelkeztek, de komolyabb összecsapásról vagy rajtaütésről nem tudunk. 1945. február 25-én megtámadták a német csapatokat. A pontos helyre, a támadás nagyságára, sikerességére nincs adatunk, csupán arra, hogy az egyik partizán, Gurin Gáspár életét veszítette. Többen haltak meg futárszolgálat és „menekülés” közben az 1945 január és április közötti időszakban.¹¹ Az biztos, hogy a bujkálók megrendszabályozására és a szovjet támadás megakasztására 1944 december végén a német csapatok berobbantották az annavölgyi bánya bejáratát.¹²

VÁLTOZÁSOK SÁRISÁPON 1945 UTÁN

A német csapatok kiszorítása után egy kommunista csoport vette át a falu irányítását. Nagy lendülettel neki is láttak a munkának. Csakhogy ennek nem mindig lett meg az eredménye. Sőt! Hiába volt Sárisáp baloldali beállítottságú település már a világháború előtt is, és hiába éltek itt partizánok, a falu ugyanúgy nem kapott semmi támogatást a település fejlesztéséhez, mint ahogy a környék többi települése sem.

A kommunistáknak vaskézrel irányították a falut. Problémák azonban itt is adódtak. Az „elvtársak” ugyanis nem álltak mindig a helyzet magaslatán. Bár mindenben megpróbálták követni a fennálló diktatúra elveit, a pártszervezet gyűléseinek jegyzőkönyvei szerint voltak jó páran, akiknek nehézséget jelentett az irányvonal követése. És nem is mindig a tanítás elfogadása okozott gondot, hanem volt úgy, hogy már a megértése is: *„(elvtárs) Felhívja az előadók figyelmét, hogyha idegen szavakat használnak,*

¹⁰ *Bányász ellenállók 1939-1945*, Antifasiszta Füzetek, összeállította: Döme Piroska, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, 2000, 13. o.

¹¹ *Munkásmozgalmunk harcosai*. Komárom megyei biográfia, Tatabánya 1970, 29., 30., 37. o.

¹² Csicsmann János – Gurin Julianna – Kurinyecz Imre: *Sárisáp múltja és néprajza*, Sárisáp, 1997, 23. o.

*akkor az értelmét is magyarázzák meg.*¹³ Vagy a nagy igyekezetben a betanult szlogenekből kreált képzavar okozott problémát: *„A dolgozókma (sic!) erős bástyát alkotnak, amely a kapitalisták sírját ásta meg.*”¹⁴

De nem csak megértési problémák voltak. Ebben a kommunista faluban, amelyet a környékbeliek csak „Kis Moszkva”-ként emlegettek, a párttitkár megkereszteltette a gyermekét. És ebben nem talált semmi kivetnivalót, sőt: *„azért ő jó munkát végzett. Az ő lakásán habár lassan is, de lekerültek a falról a szentképek és helyettük Lenin, Sztálin és Rákosi elvtársak képei kerültek fel. Nem lehet egy asszonyt máról holnapra ebben a tekintetben megnevelni, amit évtizedeken keresztül belé vertek.*”¹⁵

Az évek múlásával az elméleti kérdéseknél nagyobb jelentőségű problémák is felléptek. Zavart okozott ugyanis Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése. A jegyzőkönyvek szerint a pártszervezet továbbra is kitarzott a rákosista vonal mellett, de a faluban megerősödtek a kritikus hangok. Ezt a kommunisták is érzékelték: *„Sárisáp bármit kér nem kap, mert a dolgozók előtt mást nem mondunk, és mást nem emlegetünk (halottas ház, országút, vízvezeték) erről van szó már nyolc éve, de még a falu ez idáig semmit nem kapot. (sic!)”*¹⁶

Sőt volt, aki meg is ijedt: *„Mert már régóta panaszkodik a falu dolgozójai (sic!) minden ügyben. És még a mai napig sem tettek érdekében semmit, ennek az lesz a vége, hogy Sárisáp nem kis Moszkva lesz, hanem Nagy Berlin, mert már a dolgozók annyira elégedetlenek, hogy 8 évi ígéret után semmit tudunk mutatni.*”¹⁷

Változás azonban nem történt, hiába volt rossz minőségű a kenyér, kevés a hús és a ruha,¹⁸ a vezetőség végig hú maradt a rákosista vonalhoz. Sőt ideálisnak azt tartották volna, hogy *„a kommunisták legyenek Sárisápon újra*

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (továbbiakban: KEML) MDP Dorogi Járási Bizottság, 33 fond, 4 fondcs., 1951–1955 év 68. őrzési egység, MDP Sárisápi helyi szervezetének egységes és összevont taggyűlési jegyzőkönyvei. 1951. január 25. – 1955. szeptember 20., Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 február – 1952. december 8., 2. o.

¹⁴ Uo. 15. o.

¹⁵ Uo. 15/a o.

¹⁶ MDP Dorogi Járási Bizottság, 33 fond, 4 fondcs., 1951–1955 év 68. őrzési egység, MDP Sárisápi helyi szervezetének egységes és összevont taggyűlési jegyzőkönyvei. 1951. január 25. – 1955. szeptember 20., Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 február – 1952. december 8. 27. o.

¹⁷ Uo. 27/a o.

¹⁸ Uo. 54. o.

*mint 1945-ös 46-os 47 es-es években voltak (sic!).*¹⁹ Nagy Imre leváltása után megnyugodtak a kedélyek. A rákosista vonal továbbra is fennmaradt.

SÁRISÁP 1956-BAN

1956 októbere is nyugalomban találta a falut. A nem-kommunista lakosság semmilyen kézzelfogható jelét nem adta elégedetlenségének. Október 23-án, bár a rádió hírt adott a budapesti eseményekről, Sárisápon megszokott medrében folyt az élet. Este, miközben a fővárosban zajlottak a megmozdulások, Sárisápon a Dorog és Környéke Bányászellátó Kiskereskedelmi Vállalat nagysikerű divatbemutatót tartott a munkásotthonban.²⁰ Az iskolában pedig pártszemináriumot tartottak. Innen rendelték azután fel a fővárosba Grnyó József pártbizottsági titkárt.²¹ Október 24-én a kommunista vezetők, csakúgy mint a többi környékbeli településen, úgy határoztak, hogy rendfenntartó csapatot hoznak létre. Már aznap este elkezdődött a „szolgálatteljesítés”.²²

Október 25-én, meghallván a fővárosi híreket, az emberek itt is nagymértékű felvásárlásba kezdtek.²³ Délután motorkerékpárján visszaérkezett Budapestről Grnyó József, aki beszámolt az általa tapasztaltakról.

A 25-éről 26-ára virradó éjjel 50–60 fős volt a rendfenntartó csoport. Az elvtársakon érződött a feszültség. Amikor olyan hírek terjedtek el, hogy egy 600–700 fős csoport vonul Annavölgyön keresztül Sárisápra, a pártbizottság három főt (!) küldött ki, hogy állítsák meg őket.²⁴ A hír azonban hamisnak bizonyult.

Október 26-án megszűnt az autóbusszközlekedés. A falu irányítói Sárisápon azonban határozottabbak voltak, mint más településeken. Azonnal bezáratták az italboltokat. Mivel az előző napokban nagy létszámban járőröztek, a falu lakossága nem mert tüntetni.²⁵

Olyannyira kezükben tartották az irányítást, hogy a környező településekről is ide menekültek a magukat veszélyben érző

¹⁹ Uo. 63. o.

²⁰ KEML Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87, 40. o.

²¹ Uo. 41. o.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 42 o.

pártfunkcionáriusok és községi vezetők. Előbb a dági körzeti megbízott, majd október 27-én a máriahalmi tanácselnök is. Ez utóbbinak segítséget is nyújtottak sárisápi elvtársai. Sárisápról telefonáltak ugyanis a járási tanácshoz a Máriahalmon garázdálkodó volt oroszlányi rabok ügyében. A randalírozás megszüntetésére a járási tanács utasításának megfelelően az annavölgyi honvéd bányászalakulattól vezényelték ki egy tisztet egy raj katonával.²⁶

A csolnoki rabtábor őrségét biztosító esztergomi páncélosok 5 fős járőre is megjelent a faluban. Tőlük tudták meg, hogy a Máriahalomra küldött katonák átálltak a forradalmárokhoz és együtt „*tartanak rendfenntartó szolgálatot*” Máriahalmon.²⁷

Este megjelent a falu vezetőinél Németh Péter, egy volt partizán, aki 6 darab puskát hozott magával és kérte, hogy a faluból 4–5 megbízható ember kövesse őt Dorogra, segíteni az elvtársakat. A pártbizottság azonban félt egy Máriahalom felől érkező támadástól, ezért nem küldött embereket Dorogra.²⁸

Október 27-én sikerült véghezvinni azt, amit sem a dorogi, sem a kesztölci kommunisták nem tudtak megtenni. Az eddigi rendfenntartó egységet átnevezték nemzetőrségnek és így sikerült továbbra is megtartani a falu feletti hatalmukat.

Az országos politika változását azonban még ők sem voltak képesek kizárni. Október 29-én a déli órákban fegyveres civilek és katonák érkeztek gépkocsival a tanácsházához. Dorogról jöttek a „Járási Nemzeti Bizottság”²⁹ megbízásából. Miután igazolták magukat, tájékoztak. Hiába hivatkoztak arra a falu kommunista irányítói, hogy ők már megalakították a Nemzeti Tanácsot és a Nemzetőrséget. A dorogi küldöttek ezt elutasították, mivel nem a falu lakossága választotta ki új vezetőit, hanem a régi rendszernek megfelelően a kommunisták maguk közül nevezték ki a Nemzeti Tanács és a Nemzetőrség tagjait.³⁰

Délután fél négykor kezdődött az összehívott falugyűlés. Ezt az eddigi tanácselnök vezette és a több kommunista is részt vett rajta. A gyűlésen végül nem új tanácsot választottak, hanem csak a tanács mellett működő Nemzeti Bizottságot.³¹ Ennek elnöke Kurnyecz Ferenc lett. Új nemzetőrség

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 43 o.

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 44 o.

is alakult 45 fős létszámmal. Mindkét testületbe bevásztottak kommunistákat is. Az új nemzetőrség Grnyó Józseftől és a rendfenntartó csoporttól kért fegyvert, de Grnyóék letagadták, hogy rendelkezzenek fegyverekkel.

Azért is fontos a sárisápi eseményekről készült kommunista leírás, mert ebben maguk is elismerik, hogy volt náluk fegyver, csak nem akarták átadni a nemzetőrségnek, sőt október 30-tól újra járőrözni kezdtek a faluban.³² Immár illegálisan, de még mindig fegyveresen! Igazából csak a jó szerencsén múlt, hogy november 4-ig nem dördült el fegyver Sárisápon.

SÁRISÁPI TÖRTÉNESEK A FORRADALOM ELTIPRÁSA UTÁN

November 4-én a nemzetőrök leadták fegyvereiket, amiket október 30-án hoztak a faluba. A leadott fegyvereket nem szállították el és nem is őrizték, hanem kiosztották „megbízható párttagoknak”.³³

A kommunisták olyannyira nyeregben érezték magukat, hogy az országban talán egyedüliként november 7-én megkoszorúzták a sárisápi partizánok sírjait és a szovjet emlékművet.

November 9-én aztán megérkeztek a szovjet csapatok is, mivel azonban a kommunisták vállalták, hogy a faluban a régi rendnek megfelelően fognak működni a dolgok, nem szállták meg a falut.³⁴

November 10-én, tartva a Budapestről a nyugati határ felé menekülő felkelőktől, immáron sokadjára újjászervezték a rendfenntartó csoportot. Saját elhatározásuk szerint fegyvertelenül járőröztek volna. Ennek ellenére november 11-én délután 3 órakor rátámadtak a községen békésen átvonuló 11 fős forradalmár csoportra. A leírás szerint: „a [sárisápi] csoport tagjai tűz alá vették őket.”³⁵ Megint csak a szerencsén múlt, hogy nem halt meg senki. A felkelők közül ketten megadták magukat. Ezeket igazoltatták, majd őrség felügyelete mellett elzárták.

Itt kell megjegyezni, hogy a forradalom leverése után a nemzetőröknek többször felrótták, hogy fegyverrel rendelkeztek és bármiféle felhatalmazás nélkül igazoltattak. A sárisápi kommunisták mindenféle engedély nélkül tartottak fegyvert és még annyi felhatalmazásuk sem volt, mint bármelyik nemzetőrnek. Mégis rátámadtak a – saját (!) leírásuk szerint is – békés

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. 46. o.

forradalmi csoportra és az elfogottakat igazoltatták, majd bezárták. Csak november 12-én engedték el foglyaikat.

Másnap azonban váratlanul forradalmárok érkeztek a faluba társaik kiszabadítására. A hős sárisápi partizánok a felfegyverzett forradalmároktól megijedve szétfutottak. Csak ketten maradtak a pártirodán. Ők közölték, hogy már elengedték a foglyokat. A forradalmárok feldúlták a pártirodát, majd elhagyták a falut.³⁶ Ez már a harmadik olyan eset volt, amikor nagy szerencse kellett ahhoz, hogy a felelőtlen sárisápi kommunisták cselekedetei ellenére se haljon meg senki a faluban. November 13. után már nem működött tovább a pártszervezet rendfenntartó csoportja. Lehetséges, hogy már nem tartották szükségesnek a fegyveres járőrözést, de az is lehet, hogy megijedtek a valódi fegyveres konfliktustól, amit a visszavonuló forradalmárok zaklatása jelenthetett volna.

A fentiek zárásaként szeretnék visszautalni a korábban idézett Fehér Könyvek-beli állításokra. Sárisápon mindennemű felhatalmazás nélkül, fegyveres rémuralmat teremtettek kommunisták. Felelőtlenségüknek többször majdnem vérengzés lett a következménye. Ha végiggondoljuk a történeteket és a beszámolókat, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a kommunista propagandakiadványokban megfogalmazott állítások igazak voltak, csak azzal a különbséggel, hogy azokat nem a forradalmárok, hanem a kommunisták követték el.

³⁶ Uo. 47. o.

MÜLLER GABRIELLA¹

Ellenállás fehér köpenyben

Miközben a magyar forradalom és szabadságharc történetéről, illetve az azt követő megtorlásról ma már viszonylag pontos képet alkothatunk, addig a november 4-e utáni időszak eseményeiről hasonlóan részletes kutatások hiányában egyelőre kevés szó esik. Pedig a magyar ellenállást még a második szovjet beavatkozással sem sikerült teljes mértékben felszámolni – az emberek más formában, más eszközökkel, de továbbra is igyekeztek érvényt szerezni jogos követeléseiknek.

A fegyveres összecsapások után, a korábbi felkelő központok megszűnésével az immáron illegális munka megkezdéséhez a különböző diák- és munkásszállások, illetve kórházak, klinikák szolgáltatták a legmegfelelőbb helyszíneket. Ezek közül a Péterfy Sándor utcai kórház emelkedik ki leginkább. 1956-ban ugyanis Budapest egyik legmodernebb kórházának számított, s nem csupán a harcok idején, hanem a novemberben kibontakozó ellenállási mozgalomban is rendkívüli szerepet töltött be, hiszen az itt megjelenő forradalmárok azok, akik a tenni és folytatni akarás szimbólumaivá váltak.

Amint eldőrdültek az első lövések, a Péterfyben mint ügyeletes baleseti kórházban azonnal munkához láttak. A sebesültek a „háború” mindkét oldaláról érkeztek, s a kórház személyzete – tekintet nélkül az emberek hovatarozására, nézeteire – mindenkit igyekezett ugyanabban az ellátásban részesíteni. A vidéki orvosok, az egyszerű járókelők, vagy akik a közlekedés hiánya miatt a fővárosban rekedtek, ott maradtak, s felajánlották segítségüket. A kórházba a kerület lakói önszántukból hozták be az élelmet, de több élelmiszerszállítmány érkezett vidékről is. Később pedig a Nemzetközi Vöröskereszt útján, a határhoz indított gépkocsikaravánok segítségével számos adományt, gyógyszert, vért és ruhaneműket küldtek Ausztriából és Lengyelországból egyaránt.² Ezek segítségével így nem

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kép a 130. oldalon. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² Az Orvostudományi Egyetem forradalmi bizottsága szervezte meg, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt nickelsdorfi lerakóhelyéről egyenesen Budapestre szállítsák az egészségügyi

csupán a betegekről, hanem a Péterfy vonzaskörzetében harcoló felkelőcsoportokról is sikerült gondoskodni.

Néhány napon belül azonban már annyi sebesült volt Budapesten, hogy az Országos Mentőszolgálat képtelen volt egyedül megoldani a szállításukat. Október 26-án a Péterfyben az átutazóban lévő Tóth István főhadnagy kezdeményezésére, majd a kórházban időközben megalakult munkástanács tagjainak támogatásával új, önkéntes mentőszolgálatot hoztak létre, s intézkedtek az új mentősök felállításáról.³ *„Egy hétig nem aludtam, annyi munkánk volt. És valahogy nem is volt az ember fáradt.”* – emlékezett vissza a debreceni katonatiszt a Péterfyben eltöltött időre.⁴ A teljesen szétlőtt mentőautók⁵ helyébe a közeli garázsokból szereztek gépkocsikat, de a sofőröket és a beteghordó személyzetet is az utcáról toborozták. Október 30-án a kórház kórboncnok szakorvosa, dr. Lambrecht Miklós vette át a mentőszolgálat irányítását és felügyeletét, aki a következőképp jellemezte az így összeverődött, lelkes csapatot: *„A személyautókra lepedők voltak borítva, azokon festett vörös kereszt. Lenn a földszinten, meg az udvaron, azt lehet mondani, hogy táboroztak, a kórháznak a konyhájáról étkeztek, ... ezek a vagány fiúk, néhány lány is közöttük, azokban a napokban, mondhatom, hogy megnemesedtek. Szívvel-lélekkel beálltak egy ilyen önkéntes mentőszolgálatba, a saját ruhájukat rongyolták, bevéreztek, esetleg egy fehér köpenyt sikerült valahol zabrálniuk, és még az életüket is kockáztatták.”*⁶

Az orvosok és mentősök erőt próbáló, összehangolt munkájára, a segélyszállítmányokra az egyre erősödő harcok következtében, de leginkább november 4-ét követően még inkább szükség volt, hiszen rengeteg sérült özönlött a kórházba. A Péterfyben ekkor nyitották meg és a lehetőségekhez mérten fel is szerelték az épület alatt húzódó hatalmas

szállítmányokat. Ezeket az egyetem központjából osztották szét részben a klinikáknak, részben más budapesti kórházaknak. Molnár László: Forradalom és megtorlás a Budapesti Orvostudományi Egyetemen 1956-ban, *Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*. 2010/1. sz. 165-173. o.

³ Oláh Vilmos: *A forradalom kórháza. A Péterfy kórház orvosának visszaemlékezése az '56-os eseményekre*. Méry Ratio, Somorja 2006. 83-84. o.

⁴ Tóth István visszaemlékezése. Az interjú készítette: Bodoky Tamás. 2006. november 2.

⁵ A mentési munkában való részvétel megszervezése egyáltalán nem volt veszélytelen feladat, főleg azt követően, hogy október 23-án este, a Magyar Rádió épületénél körülzárt ÁVH-s őrsgnek mentőautón próbáltak meg lőszer- és fegyverutánpótlást bejuttatni. Ennek eredményeként célponttá váltak azok a mentőautók és vöröskeresztes kocsik, amelyek valóban orvosokat és sebesülteket szállítottak.

⁶ Lambrecht Miklós: *Az önkéntes mentőszolgálat*. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 192. számú interjú, készült 1988–1989-ben.

pincerendszert.⁷ Amikor a pince ugyancsak megtelt betegekkel, a helyhiány enyhítésére a közeli Domonkos utcai iskolát alakították át kiegészítő kórházzá.

De 1956. november 4-e nem csupán a sebesültek hirtelen megnövekedett létszáma miatt jelentett fordulópontot a Péterfyben. A második szovjet támadás után nem sokkal ugyanis értesítették a kórházat, hogy a közelben lévő Baross tér 19. tarthatatlan, az orosz katonák felfedezték és szétlőtték az épület nagy részét. Sötétedéskor ezért a felkelőparancsnokság tagjai a kórházba menekültek át: Nickelsburg László és csoportja, de a környékről visszahúzódó felkelők, többek közt Angyal István és a Tűzoltó utcai csoport tagjai is itt találtak menedéket. A Péterfy és a hozzá hasonló épületegyüttesek ugyanis képesek voltak egy-egy nagyobb létszámú csoport feltűnés nélküli befogadására és ételmezésére, amellet, hogy jellegükből adódóan ezek a forradalmárok – egy lélegzetvételyi időre legalábbis – biztonságosan kivonhatták magukat az újjáéledő karhatalom látóköréből is.⁸

A váratlanul előállt helyzetet illetően hamarosan hallgatólagos megegyezés jött létre: a beköltözött felkelők illegálításba húzódva, fehér köpenyekbe bújva szervezték tovább az ellenállást, immár fegyvertelenül, ám ahol tudtak, segítették a kórház dolgozóit és munkáját. A tanúvallomások szerint a Baross tériek segítségével sikerült megszervezni a belső őrséget is a rend helyreállítása érdekében, valamint az alagsorban felállított illegális nyomda és a készülő röplapok titokban tartása végett.⁹ Ennek a kölcsönös együttműködésnek a keretében a kórházba érkező adományokat, ruhaneműket azok közt osztották szét, akiknek a ruhája tönkrement: a vezetőség a nővéreken keresztül igénylést kért a betegektől és mentősöktől, majd ilyen listák alapján készítették el a segélycsomagokat.¹⁰ A harcálláspontok alapján szervezték újjá az ételkészítést is: a konyhán megfőzték a nyers ételmezt, az ételeket pedig kiszállították a még szétszórtan harcoló egységekhez – már a kórházban nyomtatott és sokszorosított röplapokkal együtt.¹¹

A rohamos gyorsasággal regenerálódó és egyre ébरेbb karhatalom azonban hamar felfigyelt a Péterfyben működő illegális munkára.

⁷ Oláh, i. m. 2006. 34. o.

⁸ M. Kiss Sándor – Kiss Réka: *A csalogány elszállt. Tóth Ilona tragikum.* Kairosz Kiadó, Budapest 2007. 88. o.

⁹ Jegyzőkönyv Péch Géza kihallgatásáról, 1957. április 9. ABTL 3.1.9. V-142229. 156-160. o.

¹⁰ Balogh László vallomása. Tárgyalás, 1957. szeptember 10. BFL XXV. 4. f. 3676/1957. 364. doboz. 3131. o.

¹¹ Jegyzőkönyv Péch Géza kihallgatásáról, 1957. április 23. ABTL 3.1.9. V-142229. 190-191. o.

November közepén a kórház igazgatósága – tartva a közeledő razziáktól – távozásra kérte a felkelőket, s feloszlatta a mentőszolgálatot, de a mentősök és segítségnyújtók részére igazolásokat állítottak ki, hogy a munkahelyeiken elszámolhassanak a kimaradással.¹² Az újra működésbe hozott megfigyelő- és ügynökhálózatnak köszönhetően az államvédelem azonban mégis tudta, hogy hol kell keresnie az ellenséget: az első nagy rajtaütésre november 16-án került sor.¹³ Az alagsorban tartott házkutatás és igazoltatás során a rendőrség több fegyvert, rádiót és sokszorosítógépet foglalt le, illetve letartóztatta a röplapgyártást vezető Angyal Istvánt is. Ekkortól fogva azonban az Obersovszky Gyula és Gáli József írók köré tömörülő fiatalok folytatták tovább, s így került sor a politikai ellenállás első komoly lépéseire: november 23-án a néma tüntetésre, december 4-én nők százainak részvételével egy újabb tüntetésre, illetve a továbbra is sokszorosított röplapok mellett az *Élünk* megjelentetésére is. Ezek az események, mint sikeres tömeges demonstrációk, a továbbélő ellenállás valójában legkevésbé sem lebecsülendő erejét mutatták a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányal szemben, míg a december eleji, már név szerinti listák alapján indított letartóztatási hullám el nem érte őket.

Ennek ellenére a történetnek korántsem itt van vége. Ebben az időben ugyanis olyan, eddig kevésbé ismert szereplők kerülnek előtérbe, akik egészen 1957. február–márciusig kitartottak amellett, hogy megvalósítják a 16 pontba foglalt követeléseket. A beszámolókat tekintve szinte nincs olyan, aki ne említene meg a Péterfy önkéntesei közül a főként ügyességével és önfeláldozásával kiemelkedő fiatal mérnökhallgatót, Péch Gézát, aki szervezőképességével új lendületet adott ennek az ellenállási mozgalomnak.

Péch 1956. október 24-én, útban a munkahelye felé látta, ahogy az emberek házról házra járva, a kapualjakba behúzódva próbáltak az utcán fedezékbe húzódni az orosz tankok és páncélautók elől, majd visszafordulva a város irányába a ledöntött Sztálin szobor roncsai mellett haladt el, s a teherautóról fegyvereket osztogató felkelőktől tájékozódott a történetekről. A közelben épp egy mentőautót javító ismerőssel találkozott, majd ezt követően csatlakozott a Péterfy Sándor utcai kórház mentőseihez. Innentől

¹² Lambrecht Miklós vallomása. Tárgyalás, 1957. szeptember 13. BFL XXV. 4. f. 3676/1957. 364. doboz. 3187. o.

¹³ Miután november 4-én egymás után hozták a sebesülteket, a kórház folyosói tele voltak idegenekkel. Bár minden egyes bejáratnál fehér köpenyes őrség állt, az udvaron rengeteg autó állt, a felkelők pedig a fegyvereket hordták és a dobtárákat töltötték, olyan nagy volt a mozgás, hogy akkor épp senki nem törődött azzal a Harangi Zoltánnal, aki a Baross téren az ágyúgolyóktól légnyomást kapott, s aki „Kecskeméti” fedőnév alatt még évek múlva is hosszú jelentéseket adott a Péterfyben megismert emberekről.

kezdve a fegyveres harcok alatt minden nap részt vett a sebesültek szállításában.¹⁴ „*Én soffőrnek a Péterffy Sándor utcai kórházba emberbaráti érzésből s mondhatnám véletlenül kerültem. 1948-tól elsősegélynyújtó vagyok, oklevelem is van, véradó is vagyok s ezért mentem oda segíteni embertársaimon ... hogyha már fegyverrel nem tudok*”¹⁵ – vallotta később a bírósági tárgyaláson. Nagy odaadással végzett munkájára, határozottságára barátai a következőképpen emlékeznek vissza: „*Fáradhatatlanul és önmagát nem kímélve, sokszor golyózáporon keresztül hordta a harcok során sebesült honfitársait. Rögtönözve felszerelt vöröskeresztes zászlós autóján jó néhány golyó lyuggatta helyet lehetett megszámolni. Egyik alkalommal őt is találat érte. Egyik karját érte a szovjet tankból leadott sorozat. Fél kézzel kormányozva a kocsit még behozta a súlyos sebesültet a kórházba. Az egyik bejáratnál ... Géza kiszólt az ott várakozó betegszállítóknak: vegyétek ki a sebesültet! Ő maga azonban nem mozdult. Majd arra kérte őket, hogy őt is vegyék ki az autóból. A betegszállítók azt hitték, viccel velük. Aztán hamarosan észrevették, hogy egyik karja furcsán lóg, s Géza arca – nyilván a vérvesztés miatt – szokatlanul sápadt. Őt is felvitték a műtőbe, ahol sérült felsőkarját bekötötték, gipszbe rakták, s befektették az egyik kórterembe. De betegágyában sem maradt tétlen. Telefont kért, s onnan is segítette, illetve irányította – tapasztalata és helyismerete szerint – többi önkéntes mentős kollégáját.*”¹⁶

A Péterfyben rendezett sorozatos razziákat követően azonban Péch és társai felismerték, hogy az illegális munka, már ami megmaradt belőle, ismét költöztetésre szorul. December közepére ezért a szervezés egy részét a budapesti Orvostudományi Egyetem néhány fiatal orvostanhallgatójával osztották meg, akik ugyancsak aktív résztvevői voltak a forradalomnak, jelen voltak tüntetéseken, s többen közülük fegyvert is fogtak. „*Mi nem abban bízunk, hogy megverjük a szovjet hadsereget, hanem abban bízunk, hogy nem merik ezt megcsinálni.*”¹⁷ – emlékezett vissza Rácz József ezekre a napokra. A harcok ideje alatt maguk is különböző feladatokat vállaltak:

¹⁴ Péch Géza vallomása. Tárgyalás, 1957. szeptember 9. BFL XXV. 4. f. 3676/1957. 364. doboz. 3106. o.

¹⁵ Péch Géza vallomása. Tárgyalás, 1957. szeptember 10. BFL XXV. 4. f. 3676/1957. 364. doboz. 3119. o.

¹⁶ Schimmer József: A Géza. *Polisz. A Kráter Műhely Egyesület folyóirata.* (2006) 99. sz. <http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=1549> (Utolsó letöltés: 2013. június 10.)

¹⁷ Rácz József, az Orvostudományi Egyetem forradalmi bizottságának fegyveres parancsnoka. In: *Üzenet a barikádokról.* Szerk.: Orbán Éva. Kráter Műhely Egyesület, Budapest 1996. 277. o.

gyógyszer- és vérszállítást, sebesültek ellátását, valamint az egyetemmel kapcsolatban álló klinikákban és kórházakban való segédkezést. Így a II. számú Női Klinikán, az István Kórházban és a Honvéd Kórházban is a diákokból alakult nemzetőrség tagjai látták el az épületek fegyveres védelmét, illetve azzal könnyítettek a mentőhelyek munkáján, hogy maguk szervezték meg a véradást, az élelmiszerellátást, valamint a helyreállítási munkálatokat.¹⁸

Péché és az egyetemisták hamar megtalálták a közös hangot: mindannyian azt az álláspontot képviselték, mely szerint az alulról jövő nyomás hatására a kormány hajlik majd a kompromisszumokra, s békés úton érhetik el azt, hogy a forradalom értékeinek, eredményeinek legalább egy része megmaradjon.¹⁹ Ennek szellemében értettek egyet abban, hogy sokszorosítógépet szereznek, s az írók letartóztatása ellenére – s egyúttal a nyomozók megtévesztésére – saját röplapjaik mellett tovább szerkesztik az *Élünk* számait, hogy menedéket nyújtanak a politikai üldözötteknek, s hogy a hatékonyság érdekében felkutatják és összekovácsolják az országban még elszórtan működő ellenálló csoportokat.²⁰

Céljaik és terveik akkor váltak igazán meghatározóvá, amikor már nem csak a budapesti és vidéki ellenállókkal, hanem a Péterfyból Bécsbe menekült emigránsok körében is kapcsolatokra és támogatásra találtak. De ez már egy másik történet.

¹⁸ Jegyzőkönyv Békési Béla kihallgatásáról, 1957. február 20. BFL XXV. 4. f. 3676/1957. 361. doboz. 655-656. o.

¹⁹ Jegyzőkönyv Péché Géza kihallgatásáról, 1957. március 26. ABTL 3.1.9. V-142229. 121. o.

²⁰ Jegyzőkönyv Péché Géza kihallgatásáról, 1957. április 25. ABTL 3.1.9. V-142229. 215-217. o.

BOROS LÁSZLÓ¹ – KOSZTYÓ GYULA

Adalékok 1956 kárpátaljai történetéhez

Az 1956-os eseményeket egy totalitárius rendszer megkísérelte elnyomni, elfojtani, de a forradalmi tüzet nem sikerült eloltani Budapesten, terjedt és tettekre sarkalt. Bármilyen erélyesen és szervezeten is igyekezett a Szovjetunió egyoldalú propagandájával bemocskolni és megbélyegezni az 1956-os forradalmat és szabadságharcot, teljes ellehetetlenítése nem sikerült. Ezt jól bizonyítja az is, hogy az ország határon kívül, például Kárpátalján létre tudtak jönni olyan csoportok, amelyek illegálisan szolidaritásukat nyilvánították ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatban.

A helyi kárpátaljai szovjet hatalom tartott attól, hogy az itt élő magyarság, szimpatizálva a magyarországi eseményekkel, zendülést hajt végre (emlékezve rá, hogy mint közösség elég erős magként hosszú ideig, 1944–1950 között ellenállt a szovjetizálásnak is). Egyik szempontból félelmük jogos volt, mivel a csapatok (tankok, tüzérség, stb.) és az utánpótlás egy jelentős része Kárpátalján, magyar falvakon keresztülhaladva jutott el Magyarországra. Azonban a helyi magyarság tömeges megmozdulását más tényezők is akadályozták. A kisebbségben élő magyarság nagy része a terror hatására félt, emellett a hatalom törekedett ideológiai manipulálására. A terror egyik módszereként a KGB és a kommunisták helyi vezetői a budapesti eseményekkel egy időben Kárpátalján is igyekeztek példát statuálni, feketelistákat készítettek azokról a magyarokról, akik bármilyen formában is nyilvánították rokonszenvüket a magyarországi eseményekkel. Letartóztatták a röplapterjesztőket, sokukat bíróság elé állították és a perek egészen 1959-ig elhúzódtak. Ezek során csaknem 35 ezer embert fogtak perbe vagy vetettek alá rendőrségi, ügyészségi vizsgálatnak.²

A sajtó felületesen vagy egyáltalán nem számolt be a magyarországi eseményekről. A konstruált perek zárt ajtók mögött, szigorú titoktartás

¹ A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kép a 170. oldalon. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, "TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN" c. projekt keretében valósult meg.

² Dupka György – Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest 1993. (A továbbiakban Dupka – Horváth 1993.) 44. o.

mellett zajlottak. Teljes kapacitással dolgozott a besúgóhálózat, amely elől senki sem rejtegethette gondolatait. A rágalmakra épülő koncepciók perек fő célja pedig a helyi magyarság társadalmi-politikai rétegének szétzúzása volt.

Kárpátalján három szervezet végzett a Budapesten zajló eseményekhez kapcsolódó tevékenységet. E megmozdulások során a csoportok legfontosabb megnyilvánulása a röplapkészítés és terjesztés volt.³ Erre példa a nagyszőlősi baráti kör, amelynek tagjai: Milován Sándor, Illés József, Kovács Zoltán, Varga János, Buzási László. Az esetek többségében a tagok az általuk készített röplapokat éjszakánként kitűzték, piacokon, vásárokon terjesztették, vállalva a lebukás és börtönbüntetés lehetőségét. A rendszeresen végrehajtott akcióikat a helyi kommunista hatalom katonai erő – éjjeli őrzőjáratok –kirendelésével próbálta megakadályozni. A röplapokon leginkább azok az óhajok és kérdések szerepeltek, amelyek az egyszerű falusi magyar emberek gondolataiban felmerültek a Magyarország felé vonuló Vörös Hadsereg láttán. A röplapokra például ilyen követeléseket írtak: „*Oroszok, azonnal vonuljatok ki Magyarországról!*”, „*Magyar autonómiát a magyaroknak!*”⁴

A csoport tagjait a KGB helyi képviselői megtalálták, és az őrizetbevétel, majd kéthónapos ungvári fogság után a területi bíróság a titokban megtartott ülésén meghozta az ítéleteket. Illés József hat év szabadságvesztést kapott, amelyből 26 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli Gulág 7. politikai lágerében. Varga Jánost öt évre ítélték (ebből 23 hónapot töltött le ugyanott a 11. politikai lágerben). Kovács Zoltán négy évet kapott, ebből 21 hónapot Illés Józseffel együtt raboskodott. Dudás Istvánt három évre ítélték (26 hónapot töltött le a Gulág 7. politikai táborában). Nem utolsósorban Milován Sándort is négy évre ítélték,⁵ amelyből 18 hónapot töltött le a fiatalokú elítélteknek a Rovnoi területen lévő nevelő-javító intézetében).⁶

Nagyszőlősen kívül más községekben is szerveződtek illegális magyar szervezetek. Ilyen volt például a mezőkaszonyi csoport. A szovjetellenes propagandát folytató szervezet tulajdonképpen a helyi Ormos család köré szerveződött meg. A család a falubeli kommunista támadások állandó

³ Váradi Natália: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* (Forrásválogatás) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza 2012. (A továbbiakban Váradi 2012.) 17. o.

⁴ Dupka – Horváth 1993. 99. o.

⁵ Váradi 2012. 171-172. o.

⁶ Dupka – Horváth 1993. 50. o.

célpontja volt. A budapesti forradalom hírére e család két fiatal tagja, Ormos István és testvére, Ormos Mária egy hozzájuk csatlakozó harmadik társukkal, Szécsi Sándorral kommunistaellenes agitációba kezdtek. Elhatározták, hogy plakátokat és röplapokat készítenek és terjesztenek, fokozva a helyi magyarság felháborodását, hogy segítsék magyarországi testvéreiket. A plakátokon ilyen kijelentések álltak: „*Talpra magyar, hív a haza...*”, „*Segítsünk magyar testvéreinknek!*” Azonban az éjszaka leple alatt kiragasztott plakátokat a helyi hatalom képviselői hamar eltávolították és jelentéseket írtak a KGB vezetőinek. A besúgóknak „köszönhetően” a politikai rendőrség megfigyelés alá vonta a fiatalokat és a nyomozók 1957 novemberében mindhármukat letartóztatták. A kihallgatások után 1958 januárjában kimondták az ítéleteket. Szécsi Sándort hat évre ítélték (másfél évet töltött le a Mordvin ASZSZK 7. politikai lágerében), Ormos Istvánt négy évre (ebből három évet töltött le a Mordvin ASZSZK 11. politikai lágerében), míg Ormos Máriát négy évre ítélték (ebből egy év 11 hónapot töltött le a Moszkván túli kemerovói női politikai lágerben).⁷

Láthatjuk jól, hogy Kárpátalja, ha szerény mértékben is, de törekedett arra, harcolt azért, hogy a helyi magyarság megtudja, mi zajlik az anyaországban. Azonban azt is jól láthatjuk, hogy a forradalmi hangulat, a szovjetellenes propaganda nem vált tömegessé. Nem bontakozott ki falvakban, városokban, régiókban. Joggal feltehetjük a kérdést, hogy miért nem állt egy emberként Kárpátalja magyarsága az 1956-os forradalom és szabadságharc mellé? Miért nem küzdött annak vívmányaiért?

A válasz lényege a szovjet ideológiai munka és állami propaganda sikerességében, ill. az 1956-ig foganatosításra kerülő terrorintézkedésekből fakadó félelemben keresendő. Ezek között a legnagyobb ereje a szovjet militarista propagandának volt, amely magán viselte minden jellemzőjét a totalitárius agitációnak. A központi irányítás alatt lévő helyi sajtóban, rádióban a magyarországi eseményekről olyan riportok hangoztak el, amelyekben főképp a magyar kommunisták kivégzését, a szovjet katonák meggyilkolását, a párt- és állami intézmények elfoglalását hangsúlyozták. Ezek a hírek természetesen egy adott rétegben felháborodást keltettek és az áldozatok iránti részvételre indíthattak. Mondhatjuk azt, hogy az eseményekről tendenciózusosan és meglehetősen egyoldalúan tájékoztattak a központi felügyelet alatt álló információs csatornák.⁸ Emellé társult még a szovjet propagandának az a célja is, hogy az 1956-os magyarországi eseményeket úgy tüntesse fel, mintha azok a Szovjetunió

⁷ Uo. 54. o.

⁸ Váradi 2012. 16-18. o.

kívül, annak politikájától függetlenül alakultak volna ki, s ezeket az eseményeket az imperialista környezet számlájára írták.

Nem elhanyagolható a korabeli propagandista és kultúr-felvilágosító tevékenységet folytató állami alkalmazottak szerepe sem. Ők voltak azok, akiknek választ kellett adniuk a lakosság olyan kérdéseire, hogy „*Hová mennek a tankok?*”, „*Mi történt Magyarországon?*” stb. A kárpátaljai falvakon átvonuló tankok végeláthatatlan sorainak hatására a lakosság a szovjet hatalom helyi képviselőitől és propagandistáitól várt a kérdéseire választ és magyarázatot.

A Beregdédában élő özvegy Balogh Mária a település fő propagandistája, kultúrmunkása és könyvtárigazgatója volt 1956-ban. A magyar szabadságharc leverésére induló szovjet harckocsik Beregdédán is áthaladtak s vonulásuk során nagy félelmet keltettek a helyi lakosságban. Balogh Mariska néniel három hónappal ezelőtt készítettünk riportot és csak érintőlegesen tértünk ki az 1956-os események helyi hatására. A riport során elmondta Mariska néni, hogy 1956 októberében este felé hatalmas dörgés közepette felvonultak a tankok. „*Elment egyik, másik, tizedik, századik és nem tudtuk, hogy mi történt...*”⁹ Ez is jól mutatja azt, hogy a helyi vezetők nem voltak beavatva a szovjet katonai tervekbe. A helyi lakosság félelme még inkább megnövekedett, miután megtudták, hogy a tankok a határ felé tartanak és Magyarország a céljuk. Beregdédában az egyik éles útkanyarban lévő ház akadályozta a forgalmat. A harckocsi egység parancsnoka a páncélosok gyorsabb haladása érdekében leromboltatta a házat. Miután elvonultak a parancsnok, egy gépkocsizó alegységgel építtette újjá a házat.

Sok itt élő lakosnak voltak rokonai Magyarországon („*az uram után nekem is voltak rokonok Pesten, akkor Csarodán, Darócon, Suránban, Tarpán, hát mindenki izgult, hát Istenem mi történhetett Magyarországon ha annyi tank megy szünet nélkül napról-napra. ... csak imádkozni tudtunk, azt is titokban, hogy meg ne tudják, és csak arra kértük Istenem óvd meg a magyarokat, ne legyen semmi bajuk (sírva fakadt)!*”)¹⁰ Az események alakulásából mindenki a legrosszabbra gondolt. Mariska néni kifejtette, hogy ő egy darabig nem tudhatta, hogy mi is történt. Az események után három nap múlva behívták a falvak propagandistáit gyűlésre a járási vezetőséghez, és közölték a megjelentekkel, hogy „*Magyarországon kitört az ellenforradalom!*”¹¹ Rövid idő alatt ezzel a címmel megjelentettek egy két

⁹ Balogh Mária dédai lakos (78 éves), nyugalmazott könyvtáros elmondása alapján.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

kötetes brosrát azzal a céllal, hogy ez alapján kell a magyarországi eseményeket ismertetni a helyi magyarsággal.¹²

Az 1956-os magyarországi események, láthatjuk, éreztették hatásukat Kárpátalján is. Igaz, nem öltöttek tömeges méreteket, ennek oka a korábban alkalmazott szovjet terrorból (*málenkij robot*) eredő félelem és a borzasztóan gátlástalanul működő szovjet propaganda volt. Egyéni akciókra is sor került a forradalom támogatása érdekében, például a beregszászi járási posta technikus a véletlenül elárulta a budapesti főpostán dolgozóknak, hogy szovjet tankok vonulnak a határ felé.¹³

A szovjet propaganda hamis kép sugallásával és hazug információk áramoltatásával elejét vette minden szélesebb méretekből kibontakozó zendülésnek a kárpátaljai magyarság körében. A propagandisták által felhasznált brosrák minden lehető módon negatív színben tüntette fel a forradalomban résztvevőket. Számos „külföldi” szocialista ország és persze a szovjet sajtó írásainak magyar fordítását közli. Több külföldi, orosz és kárpátaljai „szemtanú” visszaemlékezése is olvasható a kiadványban. Közös jellemzőjük az alábbi kulcsszavak és szinonímáik sűrű ismétlése: fasiszta, ellenforradalom, kegyetlen, durva, horthysta, gyilkos stb. A felkelők csakis gonoszak és a régi rend hívei, a parasztság és a munkásság nem vesz részt a felkelésben és üdvözli a szovjet „felszabadítást”. Végül egy idézet a könyvből. Két állítólagos szemtanú az alábbiak szerint értékelte a történeteket:

„Azzal a mély meggyőződéssel tértünk vissza Magyarországból a szeretett Kárpátontúlra, szent szovjet földünkre, hogy a munkaszerető magyar nép megsemmisíti az ellenforradalom szervezőit és meg fogja tudni védeni szeretett népük demokratikus rendszerét a belső és külső ellenforradalom merényleteivel szemben, azt a rendszert, amely a dolgozó magyar embert hazája gazdájává tette. Janvari Gyula, Janvari Marja, Velikij Bereznij nagyközség lakosai. („Kárpáti Igaz Szó”, 1956. november 27.)”¹⁴

Kárpátalja „kézben tartása” nemcsak az utánpótlás miatt volt fontos. A szovjet csapatok november 4-i újabb megindulása után megérkeztek a deportáltak is. Az első hadifoglyok a záhonyi 19. honi légvédelmi tüzérsztyály katonáiból kerültek ki. Ők szerencsések voltak, hisz két nap

¹²Az *ellenforradalom vérengzései Magyarországon*, Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod 1956. (A továbbiakban *Az ellenforradalom vérengzései...*)

¹³Várad 2012. 20-21. o.

¹⁴Az *ellenforradalom vérengzései...* 48. o.

mulva hazatérhettek.¹⁵ Egyes jelentések szerint 54 embert küldtek rögtön vissza Magyarországra.¹⁶

Budapestről Ungvárra 1956. november 6. után csak a városparancsnokság engedélyével indulhatak meg a deportáltakat szállító konvojok. Ekkor nevezték ki Grebennyik KGB-s tábornokot városparancsnoknak. A ma rendelkezésre álló adatok alapján tudjuk, hogy 860 embert szállítottak ki ideiglenesen a Szovjetunióba. A vasúti szerelvények Csapnál léptek be a Szovjetunió területére. A foglyokat többek között Ungvár és Sztrij börtöneiben tartották fogva. A deportáltak nagy része nem vett részt a fegyveres harcban, hanem egyéb okok miatt tartóztatták le őket.¹⁷ Ilyen volt a Német Vöröskereszt két német nemzetiségű munkatársa is, akiket szintén deportáltak.¹⁸ A szovjet fél többek között azzal indokolta a foglyok kiszállítását, hogy Magyarországon nincs elég börtön a szakszerű vizsgálatok lefolytatásához. A nemzetközi felháborodás és a magyar közvélemény megnyugtatása végett 1957 januárjában hazaszállították az utolsó deportáltakat is.¹⁹

Kárpátalja majd' öt évtizedig a Szovjetunió része volt. Felbomlása után lehetővé vált olyan témák kutatása, melyek addig tabunak számítottak. Az egyik ilyen adósságunk a jövő generációk számára 1956-hoz kapcsolódik. Ma még élnek azok az emberek, kik átélték azokat a vészterhes napokat. Látták a határ irányába tartó végeláthatatlan tankoszlopokat. Féltették magyarországi rokonaikat és közben ők maguk is félelemben éltek. Ez a rettegés még ma is él bennük. A „szovjet paradicsom” összeomolhatott, de szelleme nehezen halványul el lakóinak lelkében. Reméljük, a későbbiekben minél több ember szegi meg önkéntes hallgatási fogadalmát és mesél el eddig feltáratlan részleteket ennek az időszaknak a történelméből.

¹⁵ Horváth Miklós – Olekszandr Pahiryá: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba. Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956.* Argumentum Kiadó. Budapest, 2012. (A továbbiakban Horváth – Pahiryá 2012.) 45-46. o.

¹⁶ Váradi Natália: 1956-os deportálások a Szovjetunióba (a KGB dokumentumai alapján). In: Kohut Attila – Penckófer János (szerk.): *Acta Beregsasiensis (sic!) 2010/2.* 40. o.

¹⁷ Horváth – Pahiryá 2012. 60-62., 80. o.

¹⁸ Váradi 2012, 159-162. o.

¹⁹ Horváth – Pahiryá 2012. 77-80. o.

ÉHMANN GÁBOR¹

Recenzió:

**Speck István: *A Sziklai-ügy. Budakeszi, 1956* Budakeszi
Kultúra Alapítvány, Budakeszi, 2011**

Speck István az 1956. október 26-án Budakeszin lezajlott eseményeket dolgozta fel, amelyek eddig fehér foltot jelentettek a magyar történetírásban. Ma Budakeszin több dolog – emlékmű, utcanevek – emlékeztet a forradalom és a szabadságharc történetére, amelyben kiemelkedő szerepet kapott az ún. Sziklai-ügy. A történetből filmes feldolgozás is készült 2006-ban Erdöss Pál rendezésében, *Budakeszi srácok* címen.

Budakeszi, ez az egykoron svábok lakta település, Budapest közelsége miatt szervesen bekapcsolódott a fővárosi események sodrába, a településen élők közül többen aktívan részt vettek a budapesti események alakításában, így a helyi lakosok nagyon gyorsan hű képet kaptak a forradalom és a szabadságharc történéseiről. Budakeszin, ahogy a vidéki települések nagy részén, nem elsősorban a fegyveres harc, hanem az önszerveződés és forradalmi készenlét volt jellemző. Az 1956. október 26-án történtekről azonban évtizedekig nem derülhetett ki az igazság.

A kommunista propaganda a Budakeszin történt eseményeket az „ellenforradalom egyik legsúlyosabb rémtettének” állította be. A hivatalos közlések szerint ugyanis a házában tartózkodó és védekező Sziklai Sándor ezredesre, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokára rátámadtak az ellenforradalmárok, akik gránátot dobtak a házba, ahol Sziklai a robbanás következtében megsérült, majd a bántalmazásokba belehalt, apósa, Kiss Lajos pedig öngyilkos lett. Ebből teremtődött meg a „Sziklai-kultusz”. A rendszerváltásig utcanevek, emléktáblák, megemlékezések őrizték a „mártír emlékét”. A kultuszban kulcsszerepet játszott Sziklai Sándorné, aki „férje életművét tudományos alapossággal” ápolta.

A témával a rendszerváltás után először Fazekas Eszter és Móza Katalin foglalkozott *Sziklai-dosszié* címen a *Pest Megyei Hírlapban* 1990 novemberében közölt cikksorozatában, majd Györkei Jenő 1993-ban készített interjút az egykori orvossal *A koronatanú megszólal* címen, ami az

¹ A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

Új Magyarországon jelent meg. A helyi művelődési házban is tartottak fórumot a témáról 1990 novemberében, ahol a résztvevők azt állították, hogy családi vita állt a gyilkosságok mögött. Sziklainé ezekre adott válaszában gyakorlatilag az évtizedeken át hangoztatott álláspontját képviselte.

Az események részletes feldolgozása az 55. évfordulóra jelent meg. Speck István helybeli lakos, fiatal történész, a PPKE BTK Doktori Iskolájának hallgatója először a *Hadtörténeti Közlemények* 124. évf. 1. számában (2011. március, 183-218.o.) jelentette meg munkáját rövidebb formában, majd ugyanebben az évben a Budakeszi Panoráma sorozatban majd' száz oldalon.

Speck könyvét négy nagyobb fejezetre osztja. Az első és egyben a legrövidebb fejezet a *Forradalom Budakeszin* címet kapta. Ebben a fejezetben felvázolja a legfontosabb eseményeket, melyek a településen történtek, elhelyezve azokat az országos történések közé.

A második rész *A forradalom leverése utáni budakeszi megtorlás* címet kapta. Itt a nyomozás menetét ismerteti; kiemeli, hogy a két orvos, dr. Ostoros Gyula és dr. Eckhardt György, még az események napján felkeresték a tett helyét, a hatóságok azonban csak november 29-én hantolták ki a Kerepesi temetőben eltemetett Sziklait, míg a rendőrség december 3-án tartott részletes szemlét a budakeszi házban, ahol addig többen is jártak, és a hozzátartozók kitakarítottak. Speck felhívja arra a figyelmet, hogy a nyomozati szakaszban alkalmazott eljárásban feltűnő, hogy összesen 17 ember ellen indul az eljárás. Ha kiesett valaki (Márity halál, mások disszidálás miatt), a helyére mindig újabbak kerültek, a gyanúsítottak száma 17 fő maradt a többszöri perújrafelvétel során. A periratok ellentmondásosságához tartozik, hogy a nyomozók kezdettől fogva bizonytalankodtak, hol gyilkoságnak, hol öngyilkoságnak, hol fegyveres támadásnak titulálták a történeteket.

A bírósági ítéletek érdekessége, hogy három ítélet született az ügyben 1958 novemberéig, s mindegyikben két halálos ítélet született. Az első két ítéletnél olyanokra szabtak ki halálos ítéletet, akik addigra már elhagyták az országot, a harmadikban pedig Takács Kálmánra és Bokor Jánosra, akiket ténylegesen ki is végeztek.

A harmadik részben – *Mi történt valójában?* – találhatóak a vádlottak és a tanúk vallomásai, valamint a vizsgálat eredményei. A szerző a vallomások értékelésében kiemeli, hogy a tanúk terhelő vallomásai kényszer, fenyegetés vagy ígéretek hatására születettek. Ezek közül is igazi „gyöngyszem” a korabeli módszerek bemutatására Márity László „beismerő vallomása”, aki Sziklai lövése következtében súlyos betegen feküdt és morfiomos kezelés alatt állt.

A rendszerváltás után Fehér István (elmenekült 1956-ban) beszámolt arról, hogy ő bement a házba, ahol a két áldozat közül Kisst hátulról meglőve, Sziklait pedig pisztolyával a kezében, homlokán vérző sebbel látta.

Az olvasó számára az egyik legfontosabb bizonyíték az orvosi szakvélemény lehet. Speck kiemeli, hogy Ostoros megállapította, hogy Sziklai sérülése nem kézigránáttól ered, Kiss pedig hátulról kapott lövést, kizárva az öngyilkosságot. Kiss előbb halt meg, vére már alvadt volt. Ostoros későbbi vallomása megváltozott, ebben már az állt, hogy az áldozatok nem voltak hullamerevek, felületesen vizsgálta meg azokat korábban és a robbanás hangjára ért oda. (Erről az utóbbi vallomásról később nem is tudott: csak azt kérdezték tőle, hogy életben volt-e a két áldozat.)

A tetemeken elvégzett igazságügyi orvosszakértői vizsgálat először megállapította, hogy a Sziklai fején lévő roncsolást egyértelműen egy pisztolygolyó okozta. Később a bírósági orvossal egyetértve a két orvosszakértő módosította a véleményét, új vizsgálatot rendeltek, amiben már a koponyán ejtett sebet dupla akkora nagyságúnak vélték felfedezni. A bíróság megjegyezte, hogy a „*korábbi vélemény 1956. december eleji politikai légkörben keletkezhetett*”.

A nyomozók az ügy kezdetén Sziklai és apósa halálát öngyilkosságnak látják, majd ez fegyveres támadás következtében bekövetkezett halálra módosult, s ezért már gyilkossággal és szándékos emberöléssel vádoltak meg embereket.

A negyedik, azaz utolsó fejezetében a szerző a Sziklai-ügy utóéletével foglalkozik. Megemlíti, hogy a letartóztatottakat végig negatív színben tüntették fel, nagy részük szerény anyagi körülmények között élt, és sok volt köztük a fiatal is. Két embert kivégeztek, többen (pl. Barabási Ferenc, Dombi Béla) hosszas börtönbüntetést szenvedtek el. A perbe fogottak közül nyolcan már korábban elmenekültek az országból.

Speck kitér a Sziklai-per mellett a „Grozinger Károly és társai”, vagyis „a budakeszi ellenforradalmárok” ügyére is, itt példákkal bizonyítja, hogy számos embert akartak a Sziklai-üggyel kapcsolatba hozni alaptalan rágalmak alapján, szinte bárki gyanúba keveredhetett egy pletyka vagy feljelentés által.

A bibliográfiai jegyzékből kiderül, hogy a szerző felhasználta a téma ismerőinek – Horváth Miklós és Tulipán Éva – a munkáit,² illetve a vidéki eseményekről írt néhány alapvető összegzést (*1956 kézikönyve, A vidék*

² Horváth Miklós – Tulipán Éva: *In memoriam 1956*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. 70. o., Horváth Miklós – Tulipán Éva: *Keresztutak – Magyar Néphadsereg 1956*, H&T Kiadó, Budapest, 2006. 70., 262. o.

forradalma). A levéltári források a Budapesti Fővárosi Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára vonatkozó anyagai, illetve a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött, Sziklai Sándorné által férjéről írt életrajz.

A könyv borítóján Szőnyi Gyula Budakeszin élő festő-grafikus rajza található, amely jól illeszkedik a könyv témájához. A kötet értékét emeli, hogy gazdagon illusztrált. Nagyon szemléletes a mellékletként használt vádiratok és bírósági ítéletek táblázatban közölt áttekintése. A korabeli képek részben a Nagy Gáspár Városi Könyvtár fotóarchívumából, részben a peranyagban található képekből, részben pedig magángyűjteményekből származnak, ezeket eddig még nem közölték nyomtatásban.

A kötetben elkelt volna egy névmutató, amely megkönnyítené az eligazodást a bonyolult perben, továbbá a két kivégzetről és azoknak az emlékezésben betöltött szerepéről kevés szó esik.

Speck István lezárásként megállapítja, hogy a Sziklai-ügyben koncepciót pert folytattak le, a tényeket elferdítették, ártatlanokat ítélték el. Horváth Miklós történész véleményével azonosul, aki kutatásai eredményeire hivatkozva a kommunista „mártírok” és az áldozatok számának egyezésére hívja fel a figyelmet (224 és 229 fő), esetünkben két ártatlan embert ítélték halálra, két halálért. Remélhetően e mű is hozzájárul az 1956-os forradalom és szabadságharc hiteles történetének a feltárásához és talán egy rövidebb változata tanítási segédanyagként alkalmas lehet a kádári megtorlás egyik iskolapéldájának a bemutatására.